

OBLIKOVANJE OBREDNE TERMINOLOGIJE V OKVIRU NORMIRANJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Doba slovenskega protestantizma je pomenila globalni preobrat v razvoju obrednega jezika (in obredne terminologije), ki je kot prvi slovenski strokovni jezik zaživel funkcijskozvrstno polno življenje znotraj protestantske knjižne tvornosti. Izhajajoč iz skromne predknjižne katoliške tradicije so ustvarili protestantsko obredno terminologijo s spremembo vsebine ali dodatnimi pomeni že obstoječih terminov, z novimi prevzetimi termini po prevodnem zgledu ali novotvorjenkami. Razvili so tvorbo številnih terminoloških besednih zvez. Besedotvorni postopki knjižne tvorbe so bili enaki kot v sodobni knjižni slovenščini, vendar se potrjuje razločevalna razvrstitev in pogostnost besedotvornih vzorcev.

The period of Slovene Protestantism marks a turning-point in the development of liturgical language (and liturgical terminology), which was, as far as registers are concerned, the first Slovene language variety to develop fully within Protestant literary creativity. Protestant liturgical terminology was created on the basis of the rather modest pre-literary Catholic tradition by changing the contents of or by adding new senses to the already existing terms, by calquing, or by forming neologisms. Numerous terminological phrases were also formed. The wordformational processes of literary creation were identical to those of modern standard Slovene; however, the distribution and the currency of wordformational patterns are often different.

0 Rezultati raziskave so izpeljani na podlagi primerjalne analize terminološkega gradiva iz izbranih besedil protestantov Primoža Trubarja (TC 1550, TC 1555, TO 1564, TC 1575), Sebastijana Krelja (KB 1566) in Jurija Dalmatina (DC 1580, DAg 1585) v celoti. Izpis gradiva je bil opravljen po metodi delnega izpisa (ne vsak termin v vsakokratni rabi) v sobesedilu s težnjo zajeti vsak obredni termin v čim več prepoznanih pomenih in podpomenih. Ugotovitve sem zapisala v sedmo poglavje doktorske disertacije *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*.¹ Na tem mestu so nova spoznanja predstavljena kot sintetični zaključki, izdelani na podlagi predhodne analitične razčlenbe terminov po tematskih skupinah.

¹ Disertacijo, ki je nastajala pod mentorstvom red. prof. dr. Martine Orožen in somentorstvom red. prof. dr. Marijana Smolika, sem oktobra 2001 oddala in aprila 2002 uspešno zagovarjala na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

0.1 Doba slovenskega protestantizma je hkrati z izidom prve slovenske knjige, kodifikacijo slovenskega knjižnega jezika v slovnici in prevodom celotnega svetega pisma pomenila močan preobrat tudi v razvoju obrednega (liturgičnega) jezika in njegovega konstitutivnega dela – obredne terminologije,² ki je bistveno preseгла dotedanjo omejeno rabo v cerkvi in v zvezi z njo.³

0.2 Naša pozornost je usmerjena na predstavitev obredne terminologije,⁴ kjer je že na prvi pogled opaznih dvoje novosti. Slovenska obredna terminologija se je prvikrat pojavila v tolikšnem obsegu, ohranjena v pisnem jeziku (izpričani knjižni

² Obredna ali liturgična terminologija je del širokega pojma krščanske terminologije. Predstavlja osnovni terminološki fond vsakega kristjana, ki je zbran predvsem v katekizmu kot temeljnem priročniku. Ta terminologija je v slovenskem jeziku v zapisih najdlje prisotna (prim. najstarejše molitvene obrazce); kljub razvojnim spremembam izkazuje ustaljenost, dostikrat tudi neterminološko rabo. Zdi se, da je obredne termine na ravni analize (da pridemo do sintetičnih zaključkov) najlažje obravnavati razvrščene v tematske sklope, pri čemer se ni mogoče izogniti delnemu prekrivanju, npr. nekateri obredni termini so hkrati biblijski ali cerkvenoupravni, čeprav so rabljeni v istem pomenu. Ob upoštevanju različnih klasifikacij (Fran MIKLOŠIČ, *Die Christliche Terminologie der slavischen Sprachen*, Dunaj, 1875; Jožef MURŠEC, *Bogočastje sv. katoliške cerkve*, Gradec, 1850; Marijan SMOLIK, *Liturgika, Pregled krščanskega bogoslužja*, Celje, 1995) sem terminološko gradivo v disertaciji razvrstila v dve zbirni skupini: cerkev kot ustanova in cerkveni nauk. Cerkev kot ustanova je nadalje razdeljena na deset tematskih sklopov: 1. začetniki, prvotni nosilci krščanstva, 2. vernik in cerkveno občestvo, 3. cerkvena hierarhija, 4. bogoslužni prostori s svetimi podobami, 5. cerkveni pripomočki (obleka, posoda, knjige), 6. cerkveno leto, 7. bogoslužna opravila (molitve, maše, pridige), 8. zakramenti cerkve, 9. zakramentali in 10. ljudske pobožnosti. V okviru cerkvenega nauka govorimo o troedinem Bogu, angelu, hudiču, grešniku in vrstah grehov, kazni, trpljenju, milosti, odpuščanju, dobrih delih in štirih poslednjih rečeh.

³ Zgodnji sledovi uporabe slovenskega jezika segajo že v prvo obdobje pokristjanjevanja (8.–9. stoletje), ko so misijonarji prevajali najnujnejše molitvene obrazce: očenaš, apostolsko vero, krstno odpoved hudobnemu duhu, izpoved vere v sveto trojico. Ta kateheza je bila ustna, polagoma pa so se pojavili priročniki za duhovnike (podrobneje o tem gl. SNOJ 1985: 43–62). V skrbi za duhovno enotnejši frankovski imperij in pravovernost so konec 8. stoletja nastali Karlovi kapitulariji, ki so med drugim zahtevali znanje osnovnih verskih resnic v jezikih ljudstev. Le-ti so seveda ostajali povsem podrejeni latinščini, ki je z »nacionalnim« jezikom svojega obredja izražala univerzalnost krščanske cerkve. Besedila so se večinoma ohranjala brez pisne podobe, enotna pa so lahko ostajala le tista, ki so jih stalno ponavljali. Ustna tradicija najosnovnejših slovenskih obrednih besedil se je ohranjala skozi ves srednji vek. Zapisni osnovnih molitvenih obrazcev (najdeni so štirje srednjeveški rokopisi: *Brižinski spomeniki* iz 10. stoletja, *Celovski* iz 14. stoletja ter *Stiški* in *Starogorski rokopis* iz 15. stoletja) so nastali izpod peresa tujih duhovnikov med dušnim pastirstvom med našimi predniki. To so bili naključni zapisi, brez posebnega zavedanja o predhodnih zapisih ali z mislijo, da bi lahko pomenili kaj več kot praktično uporabnost, vendarle pa izkazujejo rahlo kontinuiteto obrednega jezika. Kljub tudi povsem nasprotnim stališčem (France KIDRIČ, *Zgodovina slovenskega slovstva I–IV, Od začetkov do Zoisove smrti*, 1929–1938), da je knjižna tradicija vpeljana šele s Trubarjem (ustne predaje besedil se ni zanimalo), je v sodobnem času prevladala Grafenauerjeva teza o nepretrgani pismensko-ustni tradiciji od Brižinskih spomenikov do protestantskih tiskov in obstoju vsaj rahle medsebojne vezi duhovščine iste nadškofije ali patriarhata glede nujnih potreb dušnega pastirstva (Ivan GRAFENAUER, Poglavlje iz najstarejšega slovenskega pismenstva, *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8 (1931), 68–117). Predvsem novo odkritje *Starogorskega rokopisa* (poleg zapisanih primerov uradne slovenščine, plemiških pisem in še česa) je potrjevalo predpostavke kasnejših raziskovalcev (npr. Brede Pogorelec, Jožeta Koruze, Jožeta Pogačnika), da je vendarle obstajala razvojna logika v jeziku predknjižnih besedil, zato knjižni jezik 16. stoletja ni nastal zgolj s Trubarjevim slovstvenim prizadevanjem.

⁴ Predstavitev je omejena na samostalniške besede, ki so prevladujoča besedna vrsta terminološke leksike.

viri); v nasprotju s predknjižno katoliško tradicijo je bila protestantska, torej jo je bilo treba do določene mere ustvariti na novo. Temeljna vprašanja so, od kod so protestanti črpali terminološko izrazje, kdaj so se opirali na katoliško tradicijo, koliko so prevzemali in kako so tvorili nove termine, ko so jih potrebovali.⁵ Poraja se tudi vprašanje, v kolikšni meri je protestantska obredna terminologija po dokončnem zatrtju protestantizma na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem vplivala na obredni jezik obnovljene katoliške cerkve.

1.1 Gradivo je potrdilo naša pričakovanja, da je Primož Trubar (kot je znano, je sprva služboval kot katoliški duhovnik) v največji meri upošteval srednjeveško ustno tradicijo slovenskega obrednega jezika, ki je obstajala znotraj latinskega bogoslužja. Vendar lahko le za obredne termine, izpričane v kasneje odkritih rokopisih iz zgodnjega in poznega srednjega veka, prepričljivo dokažemo kontinuiteto.⁶ Protestanti so v enakem pomenu in enaki izrazni podobi (narečne glasoslovne različice in razvojno glasoslovno preoblikovanost smo zaenkrat pustili ob strani) poznali vsaj naslednje termine in terminološke zveze:⁷ *bog, gospod, stvarnik, oča nebeški, božji sin, sveti duh, ta tri imena eden Bog, greh, grešnik, dolg, dolžnik, dobro, zlo, duša, telo, nebo/nebesa, pekel, zlodej, hudič, živi, mrtvi, milost, pomoč, brat, nedelja, izpoved, izpovednik, pokora, bližnji, smrt, sodni dan, stol božji, večni život, večno veselje*.

1.2 Protestanti so sprejeli tudi najstarejše, iz zgodnjega obdobja pokristjanjevanja (8., 9. stoletje) prevzete termine: *cerkev, krst, post, amen*, prav tako termine iz zadnjega obdobja pokristjanjevanja (13., 14. stoletje), ko je bil dotok terminov predvsem iz nemščine ali preko nemščine precej večji kot v prejšnjih stoletjih, npr. *andoht, bridka reva srca, farmajster, gmajna,*⁸ *gnada, grevenga, (h)ofart, križ,*

⁵ Že France KIDRIČ (1919: 123–139) je Trubarjevo izrazje iz *Cerkovne ordninge* predstavil po skupinah ob vsakokratnem soočanju z nemško ustreznico, in sicer glede na novotvorbo, prevode, kalke, prevzemanje, opozoril pa je tudi na razlikovalnost med katoliškimi in protestantskimi liturgičnimi termini.

⁶ Majda MERŠE in France NOVAK (1996: 289–302) sta ugotavljala stopnjo ohranjenosti samostalniškega in glagolskega izrazja Brižinskih spomenikov v protestantskih knjižnih izdajah 16. stoletja. Na podlagi rezultatov primerjalne analize sta avtorja razvrstila besedje po skupinah glede na stopnjo enakosti. Na splošno sta ugotovila, da številčno najbolj izstopa plast besedja, ki se je v rabi ohranilo in pomensko nespremenjeno obstalo v protestantskih tiskih (precej jih ima ob sebi sopomenke, kar kaže na dvojnost protestantskega besedišča: naslanjanje na tradicijo in novejši razvoj). V naslednji skupini so med drugim zajeti tudi termini, ki so se na podlagi razvojnih premikov pomensko prestrukturirali (nepričakovani pomenski razvoji, ni zgledov za določene v Brižinskih spomenikih izpričane pomene). Najmanjša je skupina izrazov, za katere v protestantskih besedilih ni mogoče najti potrditev. Poiskala sta tudi tiste besede, ki jih v protestantskih besedilih ni, so pa navajane v slovarčkih. Primerjava je tudi za terminološko besedje, ki sem ga za naše potrebe posebej pregledala, pokazala, da je bil velik del obrednih terminov pomensko in izrazno trdno včlenjen v knjižni jezik 16. stoletja.

⁷ Termine in terminološke besedne zveze, ki niso citirani v sobesedilni rabi, sem zapisovala v poševnem tisku in v posodobljeni podobi: v gajici (namesto gotice ali različnih variant bohoričice) ter delno glasoslovni in oblikoslovni normi sodobnega knjižnega jezika (upoštevane nekatere dolenske posebnosti, ohranjena besedotvorna raznolikost), opuščena sta določni ali nedoločni člen in velika začetnica pri občnoimenskih besedah. Večinoma so vzeti iz Trubarjevih virov. Citirani termini v sobesedilu so navedeni z vsemi posebnostmi, krajši navedki od petih vrstic pa so zaznamovani še z narekovaji.

leben, martra, ofer, pridigar, trošt, žegen. Vsi ti termini so z razčlenjenimi besednimi družinami v osrednjem prostoru »živeli« še več stoletij ali so se (vsaj pogovorno) ohranili do današnjih dni. Domnevamo lahko, da so bila stara vsaj poimenovanja za višjo in nižjo katoliško duhovščino, kot so *papež, kardinal, škof, cehmošter, mežnar*, za cerkvene zgradbe in njihove dele, npr. *klošter, kapela, altar*, poimenovanja najvažnejših praznikov⁹ v cerkvenem letu, npr. *advent, svečnica, vinkošti*, nekaterih oblačil za bogoslužje (*cerkveni gvanti*) ipd.

1.2.1 Povečan priliv prevzetih terminov v protestantske tekste pa je zaznati tudi iz tedanje knjižne nemščine po poti prevodnih zgledov Lutra in sodobnikov¹⁰ ter iz vsakdanjega govornega jezika, npr. za vrste grehov: *ajfer, cbivlanje*,¹¹ *kecarija, kreg, (nezmazno) lebanje, nid, ofert, šentovanje, vragljivost, lušt, lotrija, zažmaganje; almožna, arcat, (krščanska) bruma/brumnost, cajhen, falš, (krščanska) frajinga, hajd, joger, persona, pild, šac, štalt, štrafenga, žalbanik, viža*. Medtem ko je bila za germanizme značilna nagla prilagoditev zakonitostim slovenskega jezika, je za latinizme, npr. *complenda, majesteta, absolutia, gloria, konfesjo, hymnus, magnificiat* opazno, da so jih protestanti večinoma prevzemali z manjšimi glasoslovnimi oz. oblikoslovnimi prilagoditvami ali zapisovali v citatni obliki. Prav zadnji primeri so dajali vtis začasnosti; ob njih (največ pri Trubarju) so se pojavljale definicije, npr. *introitus, to je noter vkupehojenje* 'vstopna pesem pri maši', *complenda, to je dokonane*,¹² ali priložnostne terminološke zveze, kot *ecceboli* so *neobstoječi krščeni* 'neopredeljeni', *collecta* je *gmajn molitov*, ponavadi izpričane z enkratnimi pojavitvami. Iz pojava citatnih terminov, terminologiziranih opisov (termin je bil kar sam opis) in priložnostnih tvorjenk je razvidno, da je bil terminološki primanjkljaj najbolj opazen pri poimenovanju bogoslužnih opravil (vrste maš, molitev, pridig in njihovih delov), ki jih verniku ni bilo treba nujno poznati, katoliški duhovniki pa so se jih v preteklosti učili iz latinskih obrednikov. Za potrebe slovenske protestantske cerkve s slovenščino kot liturgičnim jezikom je iskanje izvorno slovenske ustreznice, prevoda ali prevzemanje postalo nujnost.

⁸ Razvoj je bil postopen: starejša ustreznica *občina svetkov* iz *Celovškega rokopisa* ni več izpričana v sto let mlajšem zapisu apostolske vere *gmajna vseh svetikov* v *Starogorskem rokopisu*.

⁹ Fran MIKLOŠIČ (1875: 19–27) je izčrpno podal etimološko in zgodovinsko jezikovno analizo terminov pri slovanskih narodih za najvažnejše krščanske praznike: *božič, velika noč, binkošti* in *sveti trije kralji*. Pojasnjeval je izvor, izrazno podobo, poimenovalno motivacijo in medsebojne vplive slovanskih jezikov, nemščine, latinščine in grščine.

¹⁰ Novejši termini so zapolnjevali terminološki primanjkljaj, sicer so imeli tradicionalni prevzeti izrazi prednost pred mlajšimi ustreznici, npr. po ugotovitvah M. Orožen *cerkveni gvant* namesto kot pri Lutru nem. *Kleidung*.

¹¹ Jože RAJHMAN (1977: 122–123) je na podlagi konkretnih uresničitev teološke vsebine izrazov *caganje* in *cbivlanje* ugotovil skupno vsebino 'ne verovati, zato dvomiti, obupavati'. Termin *cagati* sodi v širšo besedno družino *cbivlati*, ki pomeni brezupno napačno odločati v stanju dejanskega dvoma, *cagati* pa je stopnjevan *cbivlati* v negativno smer.

¹² »Inu na tu iŕtu ie nim ta Shegan Boshy dal inu rekal, enimu vŕakimu puiti na ŕui dum, Inu to iŕto molitou inu Shegan, ŕo oni Complenda, tu ie dokonane imenouali.« (TC 1575, 178.)

1.3 Že znani domači obredni termini in nekateri prevzeti so pri protestantih doživljali različno usodo.¹³

1.3.1 Najlaže je bilo sprejeti obstoječi leksem in mu spremeniti vsebino: obred *svetega krsta* protestantov je nekoliko drugačen kot katoliški, *sveti zakon* je častitljiv stan, ki nima statusa zakramenta, potek in značaj katoliške *spovedi* se razlikuje od protestantske. Drugačen pomen¹⁴ so dobili termini *pokora*, *dobra dela*, *pridigar* in mnogo drugih. Poglejmo si natančneje primer termina *spoved*. *Izpovedl spoved*, redko *spovedanje* pri protestantih pomeni 'spoznanje in obžalovanje grehov in prošnja za njihovo odpuščanje zaradi vere',¹⁵ kar so sami pojasnjevali takole:

Spuid nei nishter drusiga, kakor de nashe Greihe fposnamo inu sa odpu/tik Greihou profsimo, kakor ie nas Crifstus v Ozhe nashi vuzhil. Na kuliku vish se tu sgody? Na try vishe: Nerpoprei, kadar my vus nash leben, pred Bugom sa greishen fposnamo, inu sa miloft profsimo, kakor tu moraiio fturniti vfi Svetniki, Pfal. 32. Hdrugimu, Kadar nashiga Blishniga reshavimo, inu ga sa odpu/zhaine profsimo, kakor ie Crifstus porozhil, Matth. na 5.18. Htretimy, Kadar nasha veift tiga potrebuie, de mi nashe skriune greihe, inu kar nam nadleshi, enimu safopnimu Zhloueku resodeiemo inu na snanie damo, de bomo skusi nega sBoshjo Belfedo potroshtani. (DC 1580, 98–99.)

Gradivo kaže, da termin *pokora*¹⁶ pomeni tudi 'vse postopke, ki so potrebni za odpustitev grešnih dejanj'. Tako ima *pokora* »papežnikov« tri faze: *contritio* (*grevenega*), *confesio* (*izpoved*) in *satisfactio* (*zadostidejanje*), medtem ko so protestanti

¹³ France NOVAK (1992: 202–203) je splošne značilnosti protestantske terminologije predstavil z naslednjimi spoznanji. Protestanti termine izpeljujejo in utemeljujejo iz biblijskih besedil (vse je razločljivo iz biblije). Praviloma gre za enak izraz, npr. *dobra dela* (z njimi si ne moremo prislužiti izveličanja, ker nam je to že podarjeno zaradi vere v Kristusa); razlika je ponekod zaznamovana z oblikovanjem prilastkovne (tudi večbesedne) zveze, ki jo še podkrepijo s protipomenko, npr. *prava vera*, *izveličanska vera*, *evangelijska vera* – *falš vera*. Veliko terminov je torej prešlo v dela protestantov iz prejšnje dobe, pri čemer so se uresničile tri možnosti (1992: 205–206): 1. V novem okolju so dobili nov pomen na temelju prejšnjega, vendar v skladu s pojmovanjem protestantov: *kaplan*, *menih*, *farmošter*. Tak izraz je sčasoma dobil sinonim: *farmošter* – *pridigar*, *maša* – *večerja Kristusova* – *služba božja*; 2. Oznaka prejšnjega pojava se je obdržala, le da je tako kot sam pojav tudi izraz dobil negativne konotacije: *papež*, *odpustek*; 3. Izraz se je razdelil v dve enoti, ki sta si pomensko pogosto antonimni: *pravi vuk* – *falš vuk*.

¹⁴ Pomenska vprašanja sem reševala v okviru sobesedilne rabe ter s pomočjo teoloških in jezikovnih razlag protestantskih piscev samih, zlasti v najbolj obsežnem Trubarjevem katekizmu (1575) z agendo (obrednikom) v zadnjem delu knjige, v Dalmatinovem obredniku (1585) in v Trubarjevem izčrpnem popisu slovenskega cerkvenega reda (1564). Čeprav tako včasih odkrijemo le najvažnejše pomenske sestavine, se pridružujem mnenju Franceta Novaka, da ožje teološko-filozofske opredelitve termina za jezikoslovno obravnavo niso odločilno relevantne, čeprav so v terminološkem pomenskem sestavu take razlike bistvene. Tudi naša analiza potrjuje, kar je predhodno na več mestih ugotavljal že France Novak, da imajo nekateri obredni termini veliko pomenk, ki so jih protestanti natančno razlagali z ilustrativnimi primeri, prim. *brat*, *pravda*, *pravica*, *trpljenje* v poskusnem snopiču *Slovarja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* (2001). Več možnosti za večpomenskost imajo po izvoru domače in uveljavljene prevzete besede (1998a: 245). Ugotovil je tudi, da je za protestante značilno, da so imeli razmeroma skromen besedni zaklad glede na dolžino besedil in glede na današnje razmere (1998a: 244).

¹⁵ Citat iz gesla Franceta Novaka v poskusnem snopiču (2001: 110). Slovarski sestavek *spoved* je izdelan na podlagi popolnega izpisa skoraj vseh del protestantov. Pri katoličanih je *spoved* 'obred, pri katerem vernik pove svoje grehe duhovniku in jih obžaluje z namenom dobiti odvezo' (NOVAK 2001: 110); pojmujejo ga kot zakrament sprave (*sveta pokora*).

(prava (krščanska) pokora, evangelijska pokora) zagovarjali t. i. opravičenje iz vere (Jezus je sam na sebi absolucija ali odveza od grehov). Postopek je potekal v dveh fazah:

Ta perui deil te Pokure, Ie tu sponane tih Grehov, Inu prestrashene pred Boshym serdom. Ta drugi deil te Pokure ie ta Vera Viefusa, de se sanefse na to oblubleno Miloft Boshyo (TO 1564: 32a–32b). [...] Temuzh ie rekal tim Iogrom inu vslem Pridigariem ta Euangeli, odpu/zhane tih Grehou, pridigati, de kateri timu Euangeliu Veruie, timu so ti Grehi odpu/zheni. Kateri pag ne Veruie, timu i/timu so nega Grehi sadershani. (TO 1564, 108b.)

1.3.2 Terminološko gradivo se je širilo z dodatnimi pomeni že obstoječih terminov, pri čemer se je prvotni pomen katoličanov ohranil. Večpomenskim terminom je Trubar rad dodajal pojasnjevalne (tudi neterminološke) sopomenke, zaradi možne dvomnosti pa še dodatne razlage. Poglejmo si nekaj primerov.

Znani prevzeti izraz za visokega katoliškega cerkvenega dostojanstvenika *škof* je izpričan še v dveh novih pomenih: Kristus in protestantski pridigar: *Kristus je ta pravi škof ali far ino ta pravi kralj; škof ali pastir, škof ali višji far ali pridigar, škof, to je cerkovni vučenik, pastir* (pri Trubarju). Star obredni termin *gmajna* je dobil dodatni pomen (*gmajna ali fara*). Termin *vučenik* je v našem gradivu potrjen vsaj v štirih pomenih: 1. božji sin, 2. protestantski pridigar (*pravi pridigarji ino vučeniki*), 3. eden od dvanajsterice Jezusovih učencev (*vučenik Peter*) poleg sopomenk *apostol, joger, mlajši*,¹⁷ 4. širši krog Kristusovih učencev. Največkrat je znan v prvem in četrtem pomenu: »Jefus ima byti an praui vuzhenik inu s praulauiz.« (TC

¹⁶ kar je določeno za kršilca božje ali cerkvene zapovedi' (SSKJ, 893). Pokorna dela katoličanov so se razlikovala od pokore protestantov:

Ty eni Shcoffi inu Fary so pred nekaterimi leiti, tacim ozhitim Greshnikom mnogoteri vishi to Pokuro nalagali, de so pul nagi Vcerqui pred ludmi morali stati, okuli Cerque hoditi, dofti dny poftyti, [...] Oli potehmal ta Syn Boshy nash Gofpud Iefus Criftus take Pokure tei sui Cerqui nei nalushil inu sapouedal, [...] Obtui mi ne hozhmo vtih nashih Cerquah, stako pokuro nikogar obloshiti, Temuzh per tei Euangeliski pokuri vsakiga smyrom puftyti. [...] Oli aku se on s pet Hcriftu/su oberne, zhes suie Grehe prauo Greuingo ima, Grehou se i/uabi, Inu natu is serza veruie, de so nemu sa Criftu/suo volo odpu/zheni, Inu vshe is celiga serza naprei v fame, de se hozhe tih Grehov i/uabiti inu pred nimi varouati, koker pred nega vezhnim pogubleno, Inu de hozhe naprei vtui Boshy pokor/zhini inu poklyzanu prebiuati inu oftati. Takimu guishnu bodo vsi nega Grehi odpu/zheni, ie Vboshy Mylofti. (TO 1564, 107b–108a.)

¹⁷ Jožica NARAT (1996: 263–272) je na obsežnem gradivu nekaterih del treh najvažnejših protestantskih piscev razložila sinonimni niz, razdeljen v dva podniza, ki ju povezuje naslov razprave *Izrazi za 'učenec' pri slovenskih protestantskih piscih*. Izrazi, ki se pri protestantskih piscih pojavljajo za pomen pripadnik nekega nauka, so: *apostol (apostelj), dvanajst, enajst, joger, mlajši in šolar*. Pomen učenec v ožjem smislu pa zaznamujejo: *joger, mlajši, šolar (šoler), šolarec, šolarica in študent*. Na podlagi primerjalne analize je prišla do naslednjih ugotovitev (1996: 266–267). V vseh obravnavanih delih se pojavlja edino *joger*, ki z visoko frekvenco kaže na ustaljenost v jeziku. Ima največji pomenski obseg, toda ne širši od meje obravnavanega niza. Konkurrira mu *mlajši*, ki je zaradi svoje večpomenskosti v nekaterih rabah dvoumen in težko razvozljiv. *Apostol* je pomensko natančneje določljiva beseda, ki ima največ pojavitev v *Bibliji*, s tem pa konkurira številčno še bolj zastopanemu *jogru*, ki nastopa tu predvsem v širših pomenih. Pomenske spremembe sinonimov je pomensko zdiferencirane predstavila na podlagi neposrednega besednega okolja (tudi odstavka, odlomka ali kar celotnega besedila), pri čemer je po potrebi upoštevala tudi posebno zgodovinsko in kulturno situacijo okolja ter posebno naravo religioznih besedil.

1550, 101.) »[...] V mei vŕemi Vuzheniki S. Paul ner vezh inu bule gouori inu ſaſtopniſhi vuzhi.« (TC 1555, 92.)

1.3.3 Ideološka različnost je porodila željo, da bi se protestantski termini za znane pojme ločili od katoliških tudi na izrazni ravni. Tako so se v določenem sobesedilu pojavljale novotvorjene (tudi delne) sopomenke, ki so stare termine lahko povsem ali delno izrinile iz rabe in nemalokrat povzročile tudi pomensko razločevanje, npr. *dečla* poleg *devica* in *dečelsvo* poleg *devičtvo*. Za konkretni primer je analiza na omejenem gradivu pokazala, da je bila zveza *devica Marija* 'Kristusova mati' (čeprav so protestanti nasprotovali pretiranemu češčenju božje matere) povsem običajna, sobesedilna raba enobesednega termina *devica* pa razkriva še dodatni, vzvišen (posvečen) pomen, ki bi ga lahko razložili kot 'osebo »brez greha«, ki je telesno in duhovno čistost dosegla zaradi prave, žive vere v Jezusa Kristusa'. Bolj profana pomena 'pripadnica stanu neporočenih žensk' ali zgolj 'ženska, ki še ni spolno občevala' so protestanti poimenovali s terminologiziranim izrazom iz splošne leksike *dečla* ('dekle': *dečle ino hlapčiči*). Za 'krščanski stan neporočenih' najdemo tvorjenko *dečelstvo* (redko starejšo ustreznico *devičtvo*), medtem ko je bil izraz (*pravo*) *devičtvo* »rezerviran« za bolj vzvišeno vsebino 'stanja, ko so zaradi prave pokore in prave vere odpuščeni vsi grehi'. Lahko je bilo zunanje ali notranje: *devičtvo vunanje, to telesno devičtvo ino hlapčestvo* (kot *dečelstvo*), *pravo notranje* [...] *duše ino telesa*. Termin *devičtvo* in *dečelstvo* so ponekod nadomeščali sopomenski termini in zveze: (*prava*) *čistost*; *čistost telesa ino duše*; *vunanja čistost ino duhovska čistost*; *svetost*; *hlapčestvo te duše ino telesa*. Poglejmo si nekaj primerov v sobesedilni rabi:

Diuiza Maria inu vŕi ſuetniki, ſe imaiſo po Boſhy Beſſedi inu S. Piſmu, nekar Aydousku Malikousku inu Papeshku Zheſtiti. (TC 1575, 494–495.)

[...] koker Maria Magdalena inu Raſbunik na Cryſhi, ſdajci koker ſta ſe ſpoſnala ſa Greſhnik, zheſ nyu Grehe prauo greuingo imeila, Inu ſta Verouala Vieſuſa, de on nima more inu hozhe, nih Grehe odpuſtiti, ſta iſ Greſhnikou ſuetnika, iſ Curb, Raſbunikou zhiſte diuiſe ratała, iſ pekła vnebeſſa ſtopila, Inu ſta brumnisha, ſueteiſha, zhiſtiſha, koker vŕi Iudouſki fary, Menihi inu vſe Iudouſke dezhle, poſtala. (TC 1575, 391–392.)

Od praue zhiſtoſti, Diuizhtua, ſvetuſti inu hlapzhiſtua te duſhe inu teleſſa. (TC 1575, 386.)

Inu potehmal ta Hudizh, ie uſi Boſhy praui Ordningi inu poſtaui ſouourash, ſuſeb timu Sakonu, Vduſhtuu inu diuizhtuu, ſatu on te ſtanuue zheſtu na nezhiſtoſt [...] obrazhuie. (TO 1564, 136b.)

Inu kateri ie eno ſarozheno Neueiſto Vmeiſti ob nee zhaſt inu Dezhelſtuu perprauil, ie Bug rekal oba skamenem poſſuti. (TC 1575, 387.)

TIM DEZHLOM [...] Onu ie en Reſlotik vmei eno Shenſo, inu vmei eno Dezhlo, katera ſe ne omomy, ta ſkerbi ſa tu kar ie tiga Goſpudi, de ie ſueta ſteim telleſom inu ſteim Duhom. (TO 1564, 99b.)

Pomensko spremenjeni katoliški termini so se prehodno uporabljali v sopomenskih zvezah, da ne bi prihajalo do dvoumnosti pomena. K *zakramentu/sakra-*

mentu (?) se je kot sopomenka uvajal leksem (*skrivna*) *svetinja* (pomenski kalk po nem. *Heiligum*): *zakramenti ali skrivne svetinje, te skrivne svetinje božje, te skrivne svetinje tega krsta ino večerje Kristusa, redko znamenje: to znamenje tega krsta, zakramenti ino znamenja*. Protestanti (zlasti Trubar) so ponekod navajali cel niz uvajalnih sopomenskih terminov in terminoloških zvez, od katerih jih večina ni obstala (vzrok večinoma v vračanju h katolištvu), npr. za 'obred krstitve': *dru-gičrojstvo, drugičkrščovanje, pogrojenje (v vodo)* poleg že ustaljenega termina *krst* in (tvorbe po analogiji) *krščovanje*. Najsvetejšega katoliškega zakramenta, evha-ristije v znani obliki protestanti niso priznavali. Razlikovanje od katoliškega obreda je vidno že v izrazni podobi leksemov: (*krivo, falš*) *obhajanje : to staro ino pravo obhajilo; (stara) maša oz. mašovanje, prava maša Jezusova, ta prava stara Kristusova maša : (ta norska, falš, papeška) maša, te malikovske (papeževe) maše; (gospodova, sveta, Kristusova) večerja*. Razlike med protestantskim obhajanjem pod obema podobama in katoliškim (zadostuje pod eno podobo) so evidentne iz sobesedila ali iz novotvorjenih prilastkovnih zvez, npr. (*izveličanski, Kristusov*) *ofer, ofer tiga telesa Jezusa Kristusa, pravi ofer : (papeško, farsko ino meniško) ofrovanje*.

Izstopa dejstvo, da je za Jezusa Kristusa obstajalo veliko eno- in večbesednih poimenovanj: *besednik, gospod, izveličar, (večni) kralj, odvetnik, ohranik/ohranje-nik, ozdravljenik (arcat duš), (višji) pastir, pomočnik, prošnjik, spravljavac, srednik, vučenik, (z)mirnik, žalbanik; pravi Bog ino pravi človek, druga persona v tem bogastvi, (pravi) škof ali far ino kralj, (večni, višji, pravi, visoki) far, luč tega (sveta, lebna)*. Pobude za nekatere tvorjenke so bile prevzete, izvirno nastale po metaforičnem pomenskem razvoju: sorodstvene vezi¹⁸ (*sin, brat*), žival (*jagnje božje, velikonočno jagnje*), del rastline (*žensko seme*¹⁹).

Smiselno se zdi poudariti,²⁰ da je bila presenetljiva sopomenska bogatost terminov in terminoloških besednih zvez funkcionalno povezana z ustvarjanjem

¹⁸France NOVAK (1998b: 86–88) je smeri pomenskega razvoja razlagal po pomenskih skupinah. Pri pomenskih skupinah o človeku je za obravnavano obdobje značilna pomenska skupina o sorodnikih (gre za prenos na pojave na verskem področju, ki so podobni sorodstvenim razmerjem), npr. *oča* in *sin* za razmerje znotraj svete trojice, *sin* in *otrok* tudi za vernika nasproti Bogu. V pomenski skupini o živalih navaja *jagnje*, ki je običajna žrtvena žival, in med drugim *ovco* oz. *ovčico*, ki je prek prilike o izgubljeni ovci in drugih dobila pomen kristjan. Iz pomenske skupine o napravah je zanimiv drugotni pomen izraza *duri*, ko (po metafori) Kristus sebe imenuje *duri*.

¹⁹Jože RAJHMAN (1977: 114) pojasnjuje, da številni izrazi niso le rezultat protestantske usmerjenosti, ki gradi teologijo na Kristusu odrešeniku, temveč tudi posledica usmerjenosti srednjega veka, ki je v pobožnosti težila k Jezusu. Marsikateri izrazi so izšli iz ljudske pobožnosti in niso prevodi iz nemščine ali umetne konstrukcije. Deloma so prevodi hebr. *Jezus: spravljavac, ohranik/ohranjenik, odrešenik, odvetnik, besednik, izveličar, pomočnik*. V *Brižinskih spomenikih* najdemo *sveti Kristus* kot 'božji maziljenec', medtem ko *spasitelj duš naših* v Trubarjevem času pomeni odrešenik. Žensko seme 'Kristus' in moško seme 'grešni človek' sta Trubarjevi izvorni poimenovanji (1977: 120).

²⁰France NOVAK (1986) je plastično predstavil približno petdesetletni besedni razvoj knjižnega jezika: pojavitev in izginotje besede, pojavitev novih pomenov pri besedi, pomenske premike (pri različnih priredbah istega avtorja, ista besedila v priredbah različnih avtorjev), stileme in stilno obarvane izraze. Med drugim razlaga, da na besedni razvoj kažejo navedbe sinonimov v besedilu ali na robu. Na podlagi analize

nove terminologije, npr. uvaja se nov domači termin, ki ga je potrebno razložiti v razmerju do obstoječega; v definiciji novega prevzetega termina ima lahko slovenska sopomenka razlagalno vlogo, išče oz. preizkuša se najboljša ustreznica ipd. Vsaj pri Trubarju pa ne moremo zanemariti ustvarjanja učinka stopnjevanja, dramatičnosti, moči prepričevanja in pridigarske zgovornosti.

1.3.4 Manjši je bil delež terminov iz predknjižne tradicije, ki so v dobi protestantizma izkazovali besedotvorne preobrazbe. Po analogiji najfrekventnejših besedotvornih vzorcev so se terminološkim tvorjenkam spreminjali obrazilni morfemi, npr. v Brižinskih spomenikih je izpričan *sveti* 'svetnik', v Stiškem rokopisu *svetik*, *svetica*, v 16. stoletju (pri Trubarju posamič arhaizem *svetik*) *svetnik* s priponskim obrazilom *-nik*: tisti, ki je svet, navidez kot *dolžnik* (*grešnik*, *krščenik*, *mašnik*) s priponskim obrazilom *-ik*: tisti, ki je dolžan. Po analogiji so se prav tako pojavljale dvojnice: *pregreha/pregrešenje*, *ofer/ofranje*, *ofrovanje*, *obhajilo/obhajanje*, *žegen/žegnanje*, *žegnovanje*, *zahvala/zahvaljenje*, *zaveza/zavezanje*.

1.3.5 Drugi termini so v razvoju doživljali pomenske spremembe in so jih take sprejeli tudi protestanti, npr. *odpustek* 'odpuščanje'. Iz *Brižinskih spomenikov* znani *odpustek* (*grehov*) 'odpuščanje' je bil pri protestantih že arhaizem, termin pa je bil večkrat izpričan v mlajšem pomenu odpuščanje, zmanjšanje zlasti posmrtni kazni za odpuščene grehe (SSKJ, 742). O njih so govorili posmehljivo, ker so prodajanju odpustkov po svojem verskem prepričanju nasprotovali. Za pojem odpuščanja so uvedli nov termin *odveza* ali (iz lat.) *absolucija* (*absolucija ali odpuščanje teh grehov*, *absolutio ali odpustek naših grehov*, *odrešitvo ali absolucija*), ki se je ohranil do današnjih dni: »Inu koker ena letaka ozhita inu gmain Pridiga ie fama na sebi ena Abfolucia inu odvesa od tih nashih Grehov, De sledni kir tako Prydigo sto Vero prou gori v same inu pryme, ta ifti terdnu veruie, ta ifti ie pred Bugom vnebefih, od vseh suih Grehov Abfoluiran inu Oduesan.« (TO 1564, 108a.)

Arhaične termine so nadomeščale mlajše domače in tuje ustreznice, npr. *hudič* poleg arhaičnega *zlodeja* (pri Trubarju), *leben* namesto in pomensko razlikovalno od termina *život*,²¹ *persona* namesto *ime* (*božje*). Nekateri stari izrazi pa so začeli

(1986: 397) je za dvojice z *inu* ugotovil več možnosti: dvojica lahko pomeni skupaj višjo celoto iz dveh komplementarnih ali različnih delov, drugič našteva dve različni stvari, tretjič sta členu sopomenki (zlasti dvojice iz domačega in prevzetega členu), četrti možnost je nekakšno stopnjevanje. Pri *ali* je opazil zlasti dva pomena: enkrat gre za zamenljivost izraza, drugič za zamenljivost pojava (pojma). O sinonimnosti govorimo v primeru ločevanja izraza ob sicer istem pojmu.

²¹ Posebno pozornost zaslužita terminološki zvezi *večni leben* in *večni život*, ki kažeta zanimivo razvojno pot. Za pojem posmrtnega življenja v gradivu prevladuje *večni leben*, vendar (skoraj vedno pri Trubarju) v nekaterih zvezah *leben* lahko razlagamo v pomenu zemeljskega življenja v skladu s pravim krščanskim naukom: *brumen*, *pošten leben*, *pošten krščanski leben*, *nov (božji) leben* (po krstu, tudi *nov božji život*), ne le enkrat je potrjena zveza *po tim lebnu ta večni*. Redko najdemo termina *život* in *leben* v sopomenskem paru, bodisi da gre za tostransko ali onostransko življenje: *ta telesni posvetni leben ali život ne zgubiti*, *ta večni život inu leben v nebesih imeti ino dobiti*. Skoraj brez izjeme *život* pomeni tuzemeljsko življenje, kot edini termin pa ni nikdar zastopan v pomenu onostranskega življenja. Jože RAJHMAN (1977: 110–112) je na ožjem vzorcu prvega Trubarjevega katekizma (1550) ugotovil podobne razvojne tendence, kot jih je pokazala moja analiza na širšem jezikovnem gradivu. Znano je, da je termin *život* že v Brižinskih spomenikih pomenil 'življenje', po zapisu v Celovškem rokopisu pa je Jože RAJHMAN (1977: 109–110)

postopno prekrivati mlajše germanizme, npr. *milost* poleg *gnada*, tako da se pri protestantih približno enakomerno izmenjujeta, čeprav je v predknjižni tradiciji *gnada* že močno izpodrinila domačo tvorjenko *milost*.²²

1.3.6 Iz omejenega gradiva je na posamičnih mestih razvidna dvojnost protestantskega terminološkega izrazja, najbolj izrazito v odnosu osrednjega pisca Primoža Trubarja do pisca jugozahodnega obrobja Sebastijana Krelja, npr. *papežnik* : *papist*, *prerok* : *prorok*, *zlodej*, *hudič* : *vrag*, *očanaš* : *gospodnja molitov*, ki se ne zamenjuje, kar kaže na neenotno tradicijo predknjižnega obrednega jezika.²³

2 V primerjavi s predhodnim obdobjem so protestanti razvili tvorbo številnih terminoloških besednih zvez, kar je prispevalo znaten delež k širitvi fonda obredne terminologije.

2.1 Največkrat z levim pridevniškim prilastkom *pravi/-a/-o* so tako že na prvi pogled opredelili novo vsebino obstoječih terminov: *pravi preroki*, *pravi (krščanski) navuk*, *pravi krščeniki*, *prava pokora*, *prava grevenga* (oz. uvajalno *prava žalost*), *pravi vučenik*.

S prilastkom *pravi/a/-o* so tvorili tudi terminološke zveze z razširjenimi pomeni, npr. *pravi svetniki* so bili *vsi pravi krščeniki* 'protestantski verniki' in *vsi verni na nebu ino zemlji*, torej nikakor ne samo kot pri katoličanih 'umrli, za katere Cerkev veruje, da so v nebesih in zaradi moralne popolnosti predstavljajo vzor krščanskega življenja ter imajo vlogo nebeškega zaščitništva' (Šetka: 299); protestanti so jih imenovali (*ajdovski*, *papeški*) *svetniki*, *ajdovski bogovi*, *maliki*.

sklepal, da se je ob koncu 14. stoletja zgodil pomenski premik v 'telo' v fiziološkem pomenu. Trubar rabi *život* v pomenu telo v fiziološkem smislu poleg termina *telo* in *meso*. *Telo* mu pomeni: 1. Kristusovo telo pri obhajanju zadnje večerje, 2. človeško telo, ki je v razmerju in nasprotju do duše (*duša ino telo*), 3. skrivnostno Kristusovo telo na zemlji (*mi smo vudi njega telesa*). Izraz *meso* je Trubar rabil v bibličnih citatih v pejorativnem pomenu kot vir skušnjav. *Život* je izmenično uporabljal tudi v okoliščinah, kjer bi pričakovali *leben*, *telo*, *meso*.

²² Trubar je sam trdil, da lat. *gracia* Kranjci in Nemci prevajajo z *gnada*, Hrvati in Čehi pa z *milost*. Ivan GRAFENAUER (1958: 1–63) je pomen terminov *gnada* in *milost* izpeljal iz Celovškega rokopisa: mlajši izraz *gnada* naj bi nadomestil abstraktnejšo vsebino termina *milost*, in sicer naj bi pomenil posvečujočo in dejansko božjo milost, medtem ko je *milost* pomenila le še ožjo pomoč in usmiljenje. Jože RAJHMAN (1977: 107–109) je raziskoval razmerje med obema izrazoma v prvi slovenski knjigi. Iz sobesedilne rabe in teološkega predznanja je ugotovil, da je Trubar izraza rabil v sinonimnem smislu, da sta imela v njegovi dobi enak pomen in enako pogostnost rabe. Latinski teološki termin *gracia* je torej Trubar uporabljal z isto vsebino v izrazih *gnada* in *milost*. Ta pojmovna razlika, ki je po Grafenauerju še obstajala v dobi Celovškega rokopisa, je bila v 16. stoletju malenkostna, da je praktično niso več upoštevali. Tudi France NOVAK (1998b: 91) zagovarja sinonimnost *gnade* in *milosti*, npr. *gnada* se v *Registru Dalmatinove Biblije* pojasnjuje z izrazom *milost*, po drugi strani pa mu je *gnada* ustreznica za lat. *gracia*, nem. *Gnade*, *milost* pa ustreza lat. *miseriordia*, nem. *Barmherzigkeit*, kar dokazuje z nemškimi prevodnimi zgledom.

²³ Martina OROŽEN (1996: 114–130, 170–187) govori o dveh jezikovnih konceptih: Trubarjevem središčnem in Kreljevem zahodnoslovenskem, ki ju pripisuje posebnim okoliščinam upravno-političnih in cerkvenih meja ter nastanku dveh kulturnih prostorov, v katerih sta se oblikovala dva tipa obrednega jezika že od dobe pokristjanjevanja in dokončne uralitve cerkvene organizacije (od 11. stoletja). Razlikovalna obredna terminologija je tudi posledica zgodnje diferenciacije dolgopoudarjenega vokalizma, pojavov v soglasniškem in oblikoslovnem sestavu.

2.2 Številčno približno enakovredna je bila raba prilastka *božji*, arhaičnega svojilnega pridevnika na *-ji*, izpričanega že v Brižinskih spomenikih. Številčno najpogosteje zastopani primeri so radi nihali na levi ali desni strani jedra (znamenje privzdignjene »božje« govornice): *božja beseda/beseda božja, božja gnada/gnada božja, božja milost/milost božja, božja obljuba/obljuba božja, božja postava/postava božja, božja pravica/pravica božja, božji srd/srd božji, božja volja/volja božja, božja zapoved/zapoved božja* in še bi lahko naštevali. V manjšini so izpričane samo levoprilastkovne ali (še redkeje) samo desnoprilastkovne zveze.

2.3 *Sveti* je naslednji, še danes pogost prilastek liturgične terminološke leksike, ki poudarja svetost, posvečenost: *sveti dan, sveta krščanska cerkov, sveto krščanstvo, sveti krst, sveti post* (prim. *sveti večer* v Brižinskih spomenikih).

2.4 K tvorbi levoprilastkovnih zvez so se protestanti zatekali tudi v primerih sodobne besedotvorne tvorbe (modifikacijska sestava), npr. (*veliki, višji, visoki*) *angel 'nadangel'*.

Z rabo desnega samostalniškega prilastka, kot *molitov pred obhajilom, molitov za mir* so pisci natančneje zamejili pomen jedrnega termina.

3 Besedotvorni postopki knjižne tvorbe so bili enaki kot v sodobnem knjižnem jeziku, vendar se v obravnavanem terminološkem gradivu izkazuje razlikovalna razvrstitev in pogostnost besedotvornih vzorcev. Ti so se v razvoju spreminjali in povzročali premike v besedotvornem sistemu.

3.1 Besedotvorna analiza samostalniškega terminološkega gradiva je pokazala, da se po pravilu znotraj posameznih besedotvornih pomenov pojavlja majhno število frekventnih, zelo obremenjenih obrazilnih morfemov. Za terminološko tvorbo sta torej značilni eno ali dve (največ tri) priponski obrazili znotraj posameznega besedotvornega pomena. Po drugi strani je precej obrazilnih morfemov, izpričanih s posamičnimi primeri obrednih terminov, ki so ostajali na obrobju tvorbenih možnosti. Ker ni bilo uveljavljenih več obrazilnih morfemov za posamezne besedotvorne pomene, je to povzročilo posplošenost in poenostavljenost določenih tvorbenih vzorcev, enak vzorec za različne besedotvorne pomene. Posebnih vzorcev tvorbe za terminološko leksiko v protestantski dobi ni izpričanih, torej lahko sklepamo, da so se tudi terminološke novotvorjenke tvorile kot splošne. Tudi zvrstni zamejenosti obravnavanih besedil lahko pripišemo še manj tvorbenih vzorcev, kot jih je bilo najti v tedanji splošni leksiki.²⁴

Nekateri besedotvorni pomeni (znotraj nemodifikacijske tvorbe) sploh niso izpričani, npr. *predmet*, ki je povezan z dejanjem. Značilno je tudi, da so nekatera priponska obrazila večpomenska, izpričana v dveh besedotvornih pomenih, npr.

²⁴ Ada VIDOVIČ MUHA je pri analizi neglagolskih tvorjenk v *Cerkovni ordningi* (1986: 349) ugotavljala, da je manjši obseg sredstev besedotvornih postopkov, drugačne izrazne, pomenske in razvrstitvene lastnosti (tvorbene posebnosti) moč vsaj deloma pripisati zvrstni vezanosti besedila. Dopolnimo lahko, da omejenost na terminološko leksiko (samo obredno terminologijo) število tvorjenk znotraj posameznih besedotvornih vrst in besedotvornih pomenov le še dodatno zmanjšuje.

-(*a/e/ova*)nje izraža pomen dejanja (*očiščenje*) in rezultata dejanja (*odločenje*), -*a* izraža dejanje (*pokora*) in rezultat dejanja (*odveza*), -*ilo* kaže na besedotvorni pomen dejanja (*obhajilo*, *opravilo*) in sredstva dejanja (*plačilo*). Tako stanje je pripisati tvorbi terminov po analogiji, na drugi strani pa pojavu večpomenk v protestantski obredni terminologiji. Izstopajo tudi primeri različnih obrazilnih morfemov na isti besedotvorni podstavi,²⁵ npr. *mrlec*, *mrlič* (z besedotvorno podstavo iz pridevnika *mrtvec*), ki so lahko razložljivi v različni krajevni rabi. Tvorba po analogiji je med domače in prevzete termine vnašala besedotvorno variantnost, npr. *obhajilo/obhajanje*, *pregreha/pregrešenje*, *spoved/spovedanje*, *molitev*, *molitev*, *molitva/moljenje*, *žalbanik/žalbani*.

3.2 Natančnejša analiza po vseh tvorbenih postopkih je ponovno potrdila zgodnjo razvojno izoblikovanost vseh besedotvornih vrst s še danes prevladujočo navadno izpeljavo, le da so nekatere ostajale precej na obrobju rabe (tvorjenke iz predložne zveze, zloženke, sklopi).²⁶

3.3 Poglejmo si ugotovitve na konkretnih primerih. Nemodifikacijske terminološke tvorjenke²⁷ so nastale iz glagolov, pridevnikov in samostalnikov. Za dano predstavitev so zajeti najfrekventnejši tvorbeni vzorci samostalniških terminov.²⁸

²⁵ To lastnost lahko razberemo tudi iz predhodno omenjene predstavitve tvorjenk Ade VIDOVIČ MUHE (1986: 349–374). Razčlenitev tvorjenk je urejena po besedotvornih vrstah, znotraj katerih obstaja ločitev na osnovi besedovrstnega izhodišča podstave. Predstavila je tudi posebnosti besedotvorne podstave, v okviru posameznih besedotvornih pomenov pa še obrazila.

²⁶ Ada VIDOVIČ MUHA (1986: 349) je tako za glagolske kot neglagolske tvorjenke ugotovila, da so nastajale po besedotvornih postopkih, veljavnih tudi za sodobni knjižni jezik. Posebnosti so dvovrstne: vezane so predvsem na številčna razmerja med posameznimi besedotvornimi vrstami, npr. število zloženek je glede na izpeljanke manjše kot v sodobnem knjižnem jeziku, če sklepamo npr. po strukturni nezapoljenosti vseh možnosti, ki jih pozna sodobni jezik znotraj besedotvorne vrste; manjši je obseg sredstev besedotvornih postopkov, drugačne so lahko njihove lastnosti.

²⁷ Za osnovno orientacijo naj zapišem, da sem pri predhodni analizi terminološke tvorjenke (besedno-vrstno le samostalnike in posamostaljene pridevnike) delila v naslednje skupine: nemodifikacijske tvorjenke (tip a: navadne izpeljanke (a1), tvorjenke iz predložne zveze (a2) in medponsko-priponske zloženke (a3)), modifikacijske tvorjenke (tip c: modificirane izpeljanke (c1) in modificirane sestavljenke (c2)), zloženke z enomorfemskim medponskim obrazilom (tip b) in priredne zloženke (tip č) (ni izpričanih primerov terminoloških tvorjenk). Registrirala sem tudi tvorjenke s samo slovničnopomensko podstavo obrazila (obrazilo je pretvorba samo slovničnega pomena). Znotraj nemodifikacijskih tvorjenk se ločijo tvorjenke glede na besedotvorno podstavo iz glagola, pridevnika, samostalnika, izjemoma prislova. Delitev je povzeta po skladenjski besedotvorni teoriji, kot jo je pri nas razvila Ada VIDOVIČ MUHA (1988). Za besedotvorno razčlenitev sta pomembni dve spoznanji: pogoj vsake tvorjenosti je prisotnost obrazila in vsaka tvorjenka je pretvorba definirane skladenjske enote, besedne zveze, ki ne more biti gola (enobesedna) ali stavčna. Med obrazila se lahko uvrščajo le morfemi, katerih morfemskost je mogoče dokazati s pretvorbo v skladenjsko podstavo. Besedotvorni pomen je vezan samo na tiste tvorjenke, katerih obrazilni morfemi so v pretvorbeni zvezi s pomensko podstavo (propozicijo) povedi, in sicer povedjem, delovalniki, okoliščinami. Ada Vidovič Muha je po besedotvornih vrstah in besedotvornih pomenih razčlenjevala tvorjenke tudi v starejših razvojnih fazah (knjižnega) jezika, npr. *Zgradba neglagolskih tvorjenk v Vorenčevem slovarju* (1989a: 171–188), *Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih* (1989b: 51–62).

²⁸ Povzeto iz poglavja *Besedotvorna podoba inventarja terminoloških tvorjenk v protestantskih katekizmih in obrednikih* moje doktorske disertacije (LEGAN RAVNIKAR 2001–2002).

3.3.1 Največkrat so potrjeni primeri terminoloških tvorjenk z glagolsko besedotvorno podstavo.

3.3.1.1 Za besedotvorni pomen dejanja pri izglagolskih tvorjenkah je daleč prevladoval vzorec z obrazilnim morfemom *-(a/e/ova)nje*, za katerega je izpričanih vsaj toliko primerov kot v vseh ostalih besedotvornih pomenih tvorjenk iz glagola skupaj.²⁹ Najpogosteje so se pojavljale naslednje izpeljanke: *češčenje, izveličanje, izvoljenje, mašovanje, obhajanje, odpuščanje, opravičenje, pogubljenje, pregrešenje, pridigovanje, spovedanje, stvarjenje, trpljenje, vstajenje*. Precej manjšo, a še vedno produktivno tvorbo izkazuje tudi obrazilna morfema *-ø*, npr. *čast, dar, greh, izpoved, srd, trošt*, in *-a*, npr. *hvala, obljuba, pokora, pregreha*.³⁰

3.3.1.2 Pri besedotvornem pomenu vršilca dejanja izstopata dva frekventna vzorca s priponskima obraziloma *-nik*, npr. *ohranik, stvarnik*, in *-vec*, npr. *opominjavec, spravljavec*.

3.3.1.3 Za pomen rezultata dejanja sta najbolj znani dve priponski obrazili: *-a*, npr. *sprava, zaveza*, in *-(a/e)nje*, npr. *odločenje, zasluženje*.

3.3.1.4 Besedotvorni pomeni sredstva dejanja, mesta in časa dejanja so potrjeni s po enim ali dvema obrazilnima morfemoma, ki jih dokazuje zelo skromna raba v besedilih (po en primer iz terminološke leksike).

3.3.2 Tudi za samostalniške tvorjenke z besedotvorno podstavo iz pridevnika velja skromna zastopanost obrazilnih morfemov in primerov zanje za troje besedotvornih pomenov: nosilca lastnosti (neživo), mesta in časa pojavljanja lastnosti.³¹

3.3.2.1 Največ izpridevniških terminov lahko uvrstimo v besedotvorni pomen lastnosti oz. stanja in pomen nosilca lastnosti ali stanja s slovnično kategorijo živosti, za katera sta značilna po eden produktiven vzorec. Besedotvorni pomen lastnosti je večinoma tvorjen s priponskim obrazilom *-ost*, npr. *čistost, ferdamnost, slobodnost, svetost, večnost, vsegamogočnost*.

²⁹ Ada VIDOVIČ MUHA (1986: 350–352) je ugotovila, da se obrazilo *-nje* kot v sodobnem knjižnem jeziku dosledno razvršča na glagolsko besedotvorno podstavo z ohranjeno glagolsko pripono. Razvršča se na podstavo iz nedovršnikov in dovršnikov; v sodobnem knjižnem jeziku se dovršniški podstavi večinoma dodajajo drugačna obrazila ali pa glagolnik ni tvorljiv. Besedotvorna podstava je velikokrat posebna zaradi nepremenjenosti glagolske pripone (za c j č ž š), npr. *kršč-ova-(nje)*, je nepričakovano dvo- ali enozložna, npr. *žegn-ova-(nje)*, *vzdih-a-(nje)*, s čimer se ohranja vidska razločevalnost.

³⁰ Rezultati besedotvorne analize iz obravnavanih besedil se pri produktivnih obrazilnih morfemih večinoma ujemajo z rezultati Ade Vidovič Muhe iz *Cerkovne ordninge* (1986), odkoder je med drugim zajela vse samostalniške (tudi splošne) tvorjenke.

³¹ Te zakonitosti ni mogoče posploševati na tvorjenke iz splošne leksike, saj so npr. v *Cerkovni ordningi* (1986: 357) za nosilca lastnosti ali stanja s slovnično kategorijo neživosti izpričani trije obrazilni morfemi, pri terminoloških tvorjenkah pa za enak besedotvorni pomen le eden *-inja* (*svetinja*).

3.3.2.2 Pomen nosilca lastnosti je največkrat izpričan s priponskim obrazilom *-ik*, npr. *krščenic*, *mašnik*, *marternik*, *ofertnik*, *žalbanik*. Iz vrstnih pridevnikov z *-ni* je po navadni izpeljavi s priponskim obrazilom *-i* (konverzija) nastalo precej novih terminov, npr. *ferdamani*, *izvoljeni*,³² *ofertni*, *pravični*, *verni*, *žalbani*, in redko s priponskim obrazilom *-ski*, npr. *duhovski*.

3.3.3 Pri izsamostalniških terminoloških tvorjenkah so številčno opazni primeri le pri dveh besedotvornih pomenih; pomena nosilca lastnosti s slovnično kategorijo neživosti in mesta sta izpričana le z nekaj termini, medtem ko besedotvorni pomen časa sploh ni potrjen.

3.3.3.1 Znotraj pogosteje zastopane besedotvorne pomena lastnosti, stanja, povezanosti je znan eden produktivnejši besedotvorni vzorec z obrazilnim morfemom *-stvo*, kot *dečelstvo*, *devičtvo*, *farstvo*, *pridigarstvo*.

3.3.3.2 Pri besedotvornem pomenu nosilca lastnosti oz. stanja s slovnično kategorijo živosti po produktivnosti ne izstopa noben vzorec posebej, s po enim, dvema ali tremi primeri pa je potrjenih kar osem obrazilnih morfemov. To so priponska obrazila: *-ar* (*korar*), *-ica* (*zakonica*), *-ik* (*zakonik*), *-inja* (*boginja*), *-ist* (*evangelist*), *-jan* (*kristjan*), *-nica* (*služabnica*), *-nik* (*papežnik*).

3.4 Pri samostalniških modifikacijskih tvorjenkah sta potrjeni izpeljevanje in sestavljanje.

3.4.1 Za modificirane izpeljanke je značilno, da so v terminološki rabi izgubile pomen manjšalnosti, ljubkovalnosti, večalnosti, stopnjevanosti lastnosti svojih obrazilnih morfemov, saj je ta kategorija zanje nerelevantna, npr. *božič*, *devica*, *dušica*, *ovčice*; *očak*; *mlajši* 'Jezusovi učenci', ne pa pomena večje količinskosti ali skupinskosti, npr. *bratovščina*, *tovarištvo*, *gospoščina*.

3.4.2 Izmed modificiranih sestavljenk izstopa tvorba s predponskim obrazilom *ne-* iz zanikanega glagola biti. To je bil najlažji način tvorbe antonimov, ki so izražali krščansko dvopolno (po načelu nasprotij) ureditev sveta in življenja in so bili zato pogosto izpričani, npr. *nevera*, *nemilost*, *neverni*, *nezveščina* 'nezvestoba'.

3.5 Za zloženske z enomorfemskim medponskim obrazilom so večinoma značilni redki primeri prevzetih tvorjenk iz nemščine, ki so še več stoletij vztrajali v rabi: *farman*, *farmošter*, *roženkranc*, *šulmošter*. Termini, nastali z medponsko-priponskim zlaganjem (sodijo med nemodifikacijske tvorjenke tipa a), ki jih zaradi primerjave izjemoma navajam na tem mestu, so številčnejši. Znani so primeri od arhaičnih terminov, ki so jih protestanti sprejeli in jih potrjuje tudi kasnejša raba, npr. *zlodej*, *vnebohojenje*³³, do novotvorjenk, ki se niso ustalile in so bile kasneje

³² V *Bržijskih spomenikih* je izpričan *izvoljenik* in *vernik božji* 'duhovnik' («Tebe izpovuede vues moi greh, i[...]i uzem vuernicom bosiem») (I 6).

³³ Izvor v tujem vzorcu imajo prevedenke po morfemih, ki so za sodobnega bralca protestantskih besedil bolj opazne kot pogosto izpričane. Manj opazni so pomenski kalki (prim. v *Bržijskih spomenikih*: *sel božjilbožji sel* 'apostol' iz grščine).

izločene iz rabe, npr. *samohvalec*, *samopravičar*, *veromoljenje*, *krivodejanje*, *nakrižitrpljenje*, *drugičrojstvo*, *drugičkrščovanje*.³⁴

3.6 Samostalniški sklopi so redki, potrjeni z nekaj frekventnimi primeri, ki so se obdržali do danes (*avemarija*, *očanaš*), ali nastali s priložnostnim sklapljanjem *živimrtvi* 'ne živi ne mrtvi' (v gradivu zapisano narazen).

4 Ob koncu se nam zastavlja vprašanje, kakšen je bil vpliv protestantskega obrednega jezika in z njim terminologije na obredni jezik v naslednji dobi katoliške obnove. Katoliškim duhovnikom je bilo jasno, da ustna tradicija obrednega jezika v novih razmerah reformirane katoliške cerkve ni več zadoščala, zato so tudi oni začeli pripravljati osnovne verske priročnike (iz 17. stoletja jih je zaradi gospodarske osiromašenosti večina ostala v rokopisih). Katoliška terminologija protireformacijskih in baročnih piscev je angažirano poudarjala razlikovalno vsebino največkrat s terminološkimi besednimi zvezami tipa *pravi/-a/-o*, z opuščanjem protestantskih novotvorjenk (*dečla*, *svetinja*, *Kristusova večerja*) in drugimi razlikovalnimi prvinami, na splošno pa je s pridom izkoriščala dosežke knjižnega obrednega jezika. Seveda pa je na tem mestu problematika le nakazana, tako da je to že predmet druge obravnave.

Krajšave in viri

BS	<i>Brižinski spomeniki</i> , 10. stoletje
CR	<i>Celovski ali Rateški rokopis</i> , 1362–1390
DAg 1585	J. Dalmatin: <i>AGENDA</i> , Wittenberg, 1585
DC 1580	J. Dalmatin: <i>CATEHISMVS</i> , Ljubljana, 1580
KB 1566	S. Krelj: <i>OTROZHIA BIBLIA</i> , Regensburg, 1566
SgR	<i>Starogorski rokopis</i> , 1492–1498
SŠR	<i>Stiški rokopis</i> , 1428–1440
TC 1550	P. Trubar: <i>Catechi/mus</i> , Tübingen, 1550
TC 1555	P. Trubar: <i>CATECHISMVS</i> , Tübingen, 1555
TC 1575	P. Trubar: <i>CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA</i> , Tübingen, 1575
TO 1564	P. Trubar: <i>CERKOVNA ORDNINGA</i> , Tübingen, 1564

Literatura

France BEZLAJ, 1976, 1982, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika* I(A–J), II(K–O), III(P–S) (dop. in ur. M. SNOJ – M. FURLAN). Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU (le 1995) – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

³⁴Da je bil prevod nemških zloženek težak, se vidi iz različnih postopkov slovenjenja, na katere je opozarjala tudi Martina OROŽEN (1996: 151–152): z izvorno besedo (*devica* namesto *Jungfrau*), s prilastkovno zvezo (*jutranja zvezda* namesto *Morgenstern*), opisno (*vse svoje žive dni* namesto *lebenlang*) ali z novotvorjenko na podlagi nemške skladenjske podstave (*arcat*, kir ozdravi, *ozdravljenik*).

- Ivan GRAFENAUER, 1931: Poglavje iz najstarejšega slovenskega pismenstva. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* 8. Ur. F. Kidrič – R. Nahtigal – F. Ramovš. 68–117.
- – 1958: Celovski rokopis iz Rateč, podružnice beljaške fare pri Mariji na Zilji. *Razprave SAZU. Razred za filološke in literarne vede* 3. 1–63.
- France KIDRIČ, 1919: *Die protestantische Kircheordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Heidelberg.
- – 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva I–IV. Od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2001–2002: *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Majda MERŠE – France NOVAK, 1996: Besedišče Brižinskih spomenikov v luči protestantskega besedišča 16. stoletja. *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ur. J. Kos – F. Jakopin – J. Faganel. Ljubljana: ZRC SAZU – Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede – SAZU. 289–301.
- Majda MERŠE – France NOVAK – Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Poskusni snopič. Ljubljana: Založba ZRC – ZRC SAZU.
- Fran MIKLOŠIČ, 1875: *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*. Wien.
- Jožef MURŠEC, 1850: *Bogočastje sv. katoliške cerkve*. Gradec.
- Jožica NARAT, 1996: Izrazi za 'učenec' pri slovenskih protestantskih piscih. *III. Trubarjev zbornik*. Prispevki z mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na Slovenskem ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja v Ljubljani od 9. do 13. novembra 1987. Ur. F. Jakopin – M. Kerševan – J. Pogačnik. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani – Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar. 263–272.
- France NOVAK, 1984: Pomenske značilnosti besednega zaklada slovenskih protestantskih piscev. *20. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ur. J. Koruza. 285–304.
- – 1986: Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (Obdobja 6)*. Ur. B. Pogorelec. Ljubljana. 389–402.
- – 1992: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev (16. stoletja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- – 1998a: Besedje Trubarjevega dela Catechismus z dveima izlagama iz l. 1575. *Vatroslav Oblak (Obdobja 17)*. Ur. A. Šivic-Dular. Ljubljana. 233–249.
- – 1998b: Samostalniška večpomenskost v knjižni slovenščini 16. stoletja glede na prevodne zglede. *Slavistična revija* 46/1–2. 83–94.
- Martina OROŽEN, 1993: Kontinuiteta starocerkvenoslovenskega besedišča v slovenskem jeziku. *Slavistična revija* 41/1. 143–160.
- – 1996: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*: Fran Miklošič – raziskovalec slovanske obredne terminologije (43–69), Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika (do konca 18. stoletja) (70–79), Trubarjev jezikovni nazor in njegov knjižni sistem v obrednih besedilih (114–129), Primož Trubar in razvoj slovenskega

- knjižnega besedišča v jeziku protestantskih piscev (148–160). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar I–II*. Ljubljana. (Reproducirani ponatis 1974.)
- Jože RAJHMAN, 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, zgodovinskih in jezikovnih raziskav*. Ljubljana: Partizanska knjiga – Znanstveni tisk.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (enozvezkovni), 1994. Ljubljana: SAZU – ZRC SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Marijan SMOLIK, 1995: *Liturgika. Pregled krščanskega bogoslužja*. Celje: Mohorjeva družba.
- Alojzij Slavko SNOJ, 1985: Naši katehetski viri in učbeniki do razsvetljenstva. *Bogoslovni vestnik* 45. 43–62.
- Marko SNOJ, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden.
- O. Jeronim ŠETKA, 1976: *Hrvatska krščanska terminologija*. II. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje. Split: Slobodna Dalmacija.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (Obdobja 6)*. Ur. B. Pogorelec. Ljubljana. 349–374.
- – 1988: *Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zloženek*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- – 1989a: Zgradba neglagolskih tvorjenk v Vorenčevem slovarju. *Slavistična revija* 37/1–3 (*Riglerjev zbornik*). 171–188.
- – 1989b: Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih. *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (Obdobja 10)*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana. 51–62.
- Irene WIEHL, 1974. *Untersuchungen zum Wortschatz der Freisinger Denkmäler. Christliche Terminologie*. München.

THE FORMATION OF LITURGICAL TERMINOLOGY IN THE PROCESS OF STANDARDIZATION OF THE SLOVENE LANGUAGE

SUMMARY

The period of Slovene Protestantism marks a turning-point in the development of liturgical language, which greatly surpassed the previous language use in church. There were two important novelties: for the first time, liturgical terminology appeared in such proportions, and has been preserved in written sources; to a great extent, Protestant terminology had to be created anew.

The Protestants skilfully used the pre-literary (oral) Catholic tradition of liturgical language for their own needs. They accepted centuries-old indigenous terms and terminological phrases, such as *duša*, *telo*, *zlodej*, *ime božje*, *ta tri imena en sam Bog*, and imported terms from the early (e.g. *krst*, *post*) and most recent periods of Christianization (e.g. *gnada*, *martra*, *ofer*, *žegen*), as well as more recent Germanisms (e.g. *ajfer*, *cagovanje*, *lušt*, *nid*). The newly introduced Latinisms appeared slightly modified, either phonologically or morphologically (*konfesjo*), or in citation form. The existent indigenous terms had undergone changes during their development, stretching over several centuries; traces of this development can be found in Protestant sources, e.g. the introduction of new wordformational morphemes, such as in *svetik* > *svetnik*, the development of meaning in *život*.

Archaic liturgical terms were replaced by more recent indigenous or foreign equivalents, e.g. *hudič* instead of *zlodej*, *leben* instead of *život* (and with a different meaning), *persona* instead of *ime* (*božje*). Rarely, some old terms began to overlap with newer Germanisms, such as *milost* and *gnada*, which seem to have had roughly the same currency. The terminological word stock was expanded by the addition of new senses to already existing terms, e.g. *škof*, *vučenik*, or by a change of meaning in these lexemes, e.g. *pokora*, *spoved*. The tendency to distinguish Protestant terms from Catholic ones led to the creation of neologisms, e.g. *svetinja*, (individual instances of) *znamenje* besides *zakrament/sakrament*. Unlike the previous period, Protestantism developed the formation of terminological phrases. Most commonly, premodifiers were used to fix the new content of already known terms (*pravi preroki*, *pravi krščeniki*) or to limit the meaning of the headword more specifically (*zahvalna molitov*, *molitov pred obhajilom*).

The wordformational processes of the standard language were identical to those used in the modern standard language. All wordformational patterns are present; noticeable, however, is a small number of frequent, widely used wordformational endings connected to individual meanings; there were also numerous wordformational morphemes appearing only in some cases of liturgical terms. Some wordformational meanings have not been found, e.g. object connected to activity, or some suffixes may have two wordformational meanings, e.g. that of activity and that of the result of activity, as in *očiščenje*, *odločenje*. Noticeable are instances of different wordformational morphemes appearing with identical wordformational bases, such as *zavezalzavezanje*, *žalbanik/žalbani*. Although an overview of formations shows an early developmental shaping of all wordformational processes, suffixation is prevalent. Terminological formations with verbal bases are the most frequent type. Special wordformational patterns for terminological lexis in the Protestant period cannot be found.